

## על משנת-הרב\*

### א

היה נעים לשמוע את דברי הפרשנות של הצעירים שלא זכו להכיר את הרב, שלא רק שהנם הולכים לאורו, אלא שהם מעמיקים ומרחיבים את קרינת האור הגנוז במשנתו.

בחיוו לא זכה הרב שצעירים יעינו בקביעות בתורתו, ואילו עכשיו זכה שאורו מוסיף והולך, ומתרחב וגדל המעגל של הלומדים בעיון, אף גם בונים מערכות על גבי יסודותיו, ומתקיים במרן הרב זצ"ל מאמר הזוהר "צדיקא דאתפטר, אשתכח בכולהו עלמין יתיר מבחיודי"<sup>1</sup>.

רש"י פתח פירושו לתורה בדברי רבי יצחק: "לא היתה תורה צריכה להתחיל מבראשית, אלא מ'החודש הזה לכם', שהיא מצוה ראשונה וכו', כלומר: מעיקר הדברים צריך היה לדלג על כל סיפורי התורה ולגשת מיד למערכת המצוות. ואמנם כך נהגתי למעשה בתורתו של הרב; בשנת תרצ"ו, בשנה שלאחרי פטירתו, התחלתי לסדר את תורת הרב מ"החודש הזה לכם", היינו לסדר את עיקרי משנתו פרקים-פרקים, במקום להתחיל לכתוב אז מי ומה היה הרב, וכך נערכה ונדפסה האתחלתא של "משנת-הרב" בעשרת הפרקים.

ואם כי שנינו בירושלמי גידול אומר: "כל האומר שמועה מפי אומרה, יהא רואה בעל-השמועה, כאילו הוא עומד כנגדו" (ירושלמי שבת פרק א הלכה ב) – ולפי זה ראוי היה – בכל זאת – להציג את בעל-השמועה לפני שמוסרים את דבריו, אולם אז עוד היו בחיים רבים שהכירו את הרב, שראו אותו, שהרגישו אותו, וכל אלה לא היו זקוקים להצגת בעל-השמועה. דמותו עמדה נגד עיניהם, והיא האירה אל עֵבֶר דבריו, באור-יקרות, באורות קודש.

ברם, בינתיים עברו עשרות בשנים, וקם חזר חדש, דור אשר גם את מכירי הרב לא הספיק להכיר, וזה כבר חייב שינוי הַסְדֵר, זה כבר חַיִּיב ללכת ברכה של תורה, היינו

\* זכינו וביקדנו מו"ר הרב משה צבי נריה שליט"א במיכל הישיבה בשלהי חודש אדר שני ה'תשנ"ב, לרגל הופעת הספר "משנת-הרב" המדחב והמנוקד. את הדברים החשובים שנשא אז בבית-מדרשינו, אשר גם העלה מאוחר יותר על הכתב, ביקשנו להכליל בעלון הישיבה. השתדלנו להעיד העדות במקום הנכון. – העורך.

1. עיין זוהר אחרי-מות עא. זכן בהר קיד.

"להתחיל מבראשית", להציג את בעל-השמועה בפני שוני משנתו, להקדים ולספר לדור החדש על אישיותו של הרב, תולדות חייו, היקף לימודיו, מגוון מעשיו, רוממות אישיותו וגודל השפעתו. וזו הקדמה חשובה מאד ללימוד משנתו, ראייה בהירה של בעל-השמועה לפני שנכנסים לאוצרות הגדולים של שמועותיו.

שאל אותי משהו: "מדוע רק בעשור האחרון נכתבו הספרים שלך על הרב, רק אחרי שעברו למעלה מ-50 שנה מפטירתו של הרב?" וענית כי צריכים היו לעמול יובל שנים, כדי להקים דור של מעיינים וקוראים לספרים האלה. רק עכשיו שיש לנו – ברוך ד' – דור כזה, עכשיו הגיע הזמן לכתוב ספרים על הרב, כי עתה ישנו ברוך ד' חוג רחב של השואפים להכיר יותר ויותר את דמות אישיות נפלאה זו, המצפים בכליון-עיניים לכל ספר חדש עליו, הצמאים לכל פרט חדש מימי חייו, לכל עובדא חדשה ממגוון פעולותיו, לכל קרן-אור נוספת מזוהר אישיותו, מהליכותיו בקודש.

ידוע הדבר כי יחס לספר נקבע לפי מידת ההערכה שבה מורדים את המחבר; בה-במידה שמכירים את גדולתו של המחבר מתייחסים אחרת לגמרי לגבי ספריו.

צריך אפוא לספר לדור מי היה הרב, מה היתה גדולתו, ואחרי שקוראים את ספרי תולדות חייו, נגשים בצורה אחרת לגמרי ללימוד משנתו, אחרי שמכירים פרטי-מעשים ותיאורי-עובדות של החיים המופלאים האלה, מתייחסים בכובד-ראש לכל משפט שיצא מפיו ומפי כתבו. ואם כי אמת היא מה שאמר לי אדם גדול: "מה ההיסטוריונים מחטטים לדעת מי ומה היה הרמח"ל? ילמדו את "מסילת-ישרים" וידעו מי היה ומה היה הרמח"ל. מה שהוא כתב זה הוא היה". עם זאת ראוי לדעת כי ככל שיוודעים יותר פרטים מחיי האישיות המיוחדת הזאת של הרמח"ל, ככל שיוודעים על שלבי גידולו, על מאבקיו, גדולתו מזדקרת מעלה מעלה, מתנשאת ומתרוממת, ומתייחסים ביתר כבוד וביתר מורא כשלומדים את ספר "מסילת-ישרים", את "דרך-ד" ואת "דעת-תבונות". כשיוודעים את פרשיות-הסבל של הרמח"ל, את גלגולי נפתוליו עם מתנגדיו, מתחילים להעריך יותר את פלא השלווה החופפת על "מסילת-ישרים", את יושר המחשבה ויושר ההרגשה, את פלא דרכו העקבית במסילת-היושר, למרות החתחתים והמכשולים שפגע בהם ושפגעו בו לאורך כל הדרך, וכיוצא בזה את בהירות הבניין של "דרך-ד" ואת עומק לְמַד-הדעת של "דעת-תבונות".

وهוא הדין ביחס לאישיותו של מרן הרב זצ"ל. כשקוראים את הספרים המספרים על תולדותיו, על הנהגותיו, על מעשיו, רק אז מתחילים להבין את הגודל ואת העומק שבעולמו הרוחני, ומתייחסים אחרת ל"אורות-התשובה", ל"אורות-התורה", ועומדים נפעמים מול "אורות-הקודש". וכך מתברר שכל הספרים שנכתבו על הרב הנם ממש הקדמה למשנת-הרב, למשנתו הפזורה בכל מאמריו ובכל ספריו.

ב

ואשר למהדורה החדשה והמורחבת של עשרת פרקי "משנת-הרב", שלכבוד הופעתה התאספנו בערב זה, אנחנו מקווים שבזכות ההוצאה היפה, הניקוד והכותרות, יוכלו רבים להעזר בה וללכת מכאן והלאה אל כל ספר אחר של הרב, כי אחרי שמכירים קצת את סגנונו המיוחד ונכנסים קצת לעולמו הרוחני הרם והנישא, נמשכים כבר אחריו בחבלי-קסם.

מה מרגישים כאן ? מה חשים באי שערי עולמו הרוחני ?

בנוכחותו של הרב<sup>2</sup> הרגישו תמיד אויר-פסגות, ייחודיות רוממה, חוויה של קדושה ; למרות שנהג בענווה, בפשטות, הבחינו בו מיד את הרוחניות. מבט עיניו המהורהרות ורצינות פניו האציליים, יצרו אוירה של רוממות עוד לפני שאמר משהו, וכשהתחיל לדבר, התרכזו מיד סביבו, הוא דיבר בפשטות, אך בפתוס פנימי של עושר רוחני שופע והולך, ואנשים שהיו על ידו נהיו רתוקים, הקשיבו רב-קשב, עמדו פעורי-פה וכרווי-אוזן<sup>3</sup>.

קטנות-מוחין ומשנת הרב לא הולכים יחד<sup>4</sup>. הלא זה מה שמרגישים כל פותחי ספרי הרמב"ם ; בכל מה שהרמב"ם כותב אתה רואה גדלות, תמיד עומדים מול העוצמה

2. "הרב היה כולו גדלות, כולו אומר גדול. זאת היה יכול לחוש, להרגיש כל בר-דעת ששהה במחיצתו. עניו וצנוע, מלא פשטות, ללא כל גיבוי-כבוד, ועם זאת כולו אומר כבוד, כולו מלא הערצה. סוהר עיניו המהורהרות, מאור פניו האציליים, ועל כל אלה – קרני ההוד המסתוריים שבקעו ועלו מתוך נשמתו, הם שיצרו הילה של קודש, פרוכת של זהב שהבדילה בינו ובין העם – כהן גדול בעבודת פנים, במקדשו הפנימי" (בשדה-הראיה עמוד 129).

3. ונאם הדברים שבהם הגדיר חרב את הצורך בכישרון הדיבור : "גם האדם הגדול, יש שעם עומק עיונו לא ימצא דרך ישרה איך להכניס עמקי רעיוניו בביטוי שפתיים... יודע לשקול הדברים איך יהיו נאמרים באופן שיכלול הדיבור את עומק הרעיון" (עין-איה ברכות פרק שישי אות כ).

4. "הוא היה גדול עשרים וארבע שעות ביממה !" – זאת היתה תשובתו-הגדרתו של מרן הגאון הצדיק רבי יעקב משה חרל"פ ז"ל, לאלה ששאלוהו מה ראה על ככה שנתקשר אל חרב בקשר כה הדוק, בקשר עליון דאורייתא? והרי הכיר לא-מעט גדולים בתוככי ירושלים, עיר מולדתו, ואף קרוב מאד היה להם ? 'כן – אמר הגרימ"ח ז"ל – הם היו גדולים הרבה שעות ביום, אבל גם היו להם שעות רגילות. לא כן הרב – הוא היה גדול בכל עת ובכל שעה, הוא היה גדול עשרים וארבע שעות ביממה !

מי שדיבר בשבחו של חכם אחד, ואמר עליו שהוא "א קליינער הרב קוק" (הרב קוק קטן), נענה אחד נבון ומעמיק והגיב : "אויב אַ קליינער, איז דאס גיט חרב קוק !" (אם קטן – אז זה לא הרב קוק !), כי חרב היה כולו גדלות" (בשדה-הראיה עמודים 130–129).

"כשעלה הרב ראובן מרגליות ז"ל ארצה, ביקר אצל מרן הרב זצ"ל, ואחר-כך הלך וביקר אצל רבי אריה לזין ז"ל. שאל האורח-העולה את איש ירושלים הותיק : מה סיב גדולתו של חרב ? שהרי הוא בא במגע קרוב איתו וודאי עמד על אישיותו ועל הנהגותיו : השיב רבי אריה ברוב-ענוותו, ואמר : מי אני ומה אני שאוכל לשפוט ולהעריך גדולת הרב, אולם זאת יכול אני לומר : קטנות לא ראיתי אצלו אף פעם ! (איך האב קיינמאהל קיין קטנות ביי אים גיט גיזעעהן ?)" (שם עמודים 407, 130).

הרוחנית המגובשת במשפטים החצובים. בבניין ההגיוני המדויק. הרגשה דומה קיימת – מבחינות שונות – גם ביחס למהר"ל – בסגנון המיוחד, בתוכן המקורי, וכך גם ביחס לרמח"ל, אצלם נכנסים תיכף לעולם של גדלות. ואם ניקח דוגמא של גודל בעולם ההלכה, נשווה לעינינו את העיון ב"קצות-החושן", ב"בתיבות-המשפט", ב"שאגת-אריה" או ב"רבי עקיבא אייגר". ואם בספרות השו"ת – ב"נודע-ביהודה" וב"חתם-סופר", נכנסים שם מיד בספירה של למדנות אמיתית – בהירות, עמקות, סמכות, ובאופן כללי – למדנות גדולה הכובשת את המוח, המרחיבה ומעמיקה את הדעת.

הרב היה גאון מופלא בהלכה ובאגדה, פילוסוף ומקובל, סופר ומשורר. גדול היה בכל שטח. גדול בעומק הנושא וגדול בכושר הביטוי. בפגישת-נופש קצרה בשכונת בית-וגן בירושלים, שבה נזדמן אחר ששאל שאלה בעיקרי אמונה, הסביר הרב בהרחבה את השיטות השונות של הראשונים בזה, והפטיר אחר-כך הגאון רבי איסר-זלמן מלצר ז"ל ברוב התפעלות: "הרי הוא הוביל אותנו על הרי-ארתר! אנחנו מתמצאים בסדר נזיקין וכו', ואילו בנושאים אלו הרינו כמו בעלי-בתים פשוטים, ואילו הוא! – – –". על גאונותו בהלכה מעידים כתבי השו"ת שלו, "משפט-כהן", "רעת-כהן" ו"עזרת-כהן" ושאר ספריו. הצירוף המופלא של פילוסופיית וקבלה עולה מתוך פרקי "אורות-הקודש", וכדאי להזכיר כאן כי על דרגתו הגדולה כמקובל, העיד גאון-הקבלה, רבי שלמה עליאשו ז"ל (בעל "לשם-שבו-ואחלמה") כפי שנמסר לנו<sup>5</sup> על-ידי מחותנו המקורב אליו, הצדיק הירושלמי הרב ר' אריה ליון ז"ל.

על עוצם כשרונו הספרותי של הרב בפרוזה ובפואזיה גם יחד, עמדתם ודאי כבר כולכם. ואוסף רק בזה את הסיפור שכבר נתפרסם ברבים, והוא הסיפור שמסרת<sup>6</sup> בשם המשורר ביאליק ז"ל, שאמר: "הפרוזה שלי כתובה יותר טוב מזו של הרב, אבל אני יודע איך אני כותב: מנסח משפט, עובר עליו ומתקן אותו, ממשיך לכתוב ושוב מתקן, ולא פעם לוטש אני מאמר פעמים ושלוש וכו', עד שהוא יוצא כתוב כהלכה, אבל יודע אני כי מה שמדפיסים מדברי הרב קוק, כך נכתבו הדברים בפעם הראשונה, ולכתוב כך בפעם הראשונה יכול רק הרב קוק"!

5. שיחות-הראיה עמוד קסד, ועיין שם כל פרק יד.

6. נמסרו הדברים מפיו של הסיד בית ריזין ר' יעקב הניג, שהיה המשמש בקודש של האדמו"ר מדרוהוביטש, רבי חיים מאיר יחיאל שפירא זצ"ל (עיין עליו ליקוטי-הראיה חלק שני עמודים 88-79) ונכח בסוכתו של האדמו"ר בחול-המועד ה'תרפ"ד עת חוליו, כאשר בא לבקרו מרן הרב זצ"ל. אחר לכתו של הרב לדרכו הגיע מיד ביאליק ז"ל, אף הוא על-מנת לבקר את האדמו"ר החולה. כאשר סופר אז לביאליק אודות ביקור הרב שאך זה היה לפניו בסוכת האדמו"ר, מסר ביאליק את הדברים הללו.

ג

מהצירוף המיוחד של כל אלה במעלות הקודש, מהעושר הגדול הזה אנחנו גם סובלים. כי הגדה נכנסים לפרק מסויים מכתביו ולא בקלות תופסים כל מה שכתוב שם, כי הכל שוטף, הכל זורם, נושא משתלב בנושא, רעיון רודף רעיון. כי הוא היה כמעין המתגבר, הוא לא יכול היה לעצור את הזרימה הנשמית. כרכים רבים מספרי המחשבה שלו נכתבו בעפרון כדי לחסוך זמן<sup>7</sup>.

עצום היה העושר הרעיוני ועשיר ומגוון היה העושר הלשוני, ועל-כן בקעו ושטפו הדברים כפרץ מים ממעיין עמוק. הפנקס פתוח והיד כותבת, הכל זורם, והכל נכתב בנשימה אחת, ועל-כן לא יכול היה הרב לסדר את משנתו, כי קשה היה לו לעצור את נביעת מעיינו<sup>8</sup>. רק הרמב"ם השכלתני יכול היה לתת לנו משנה כל-כך מסודרת למרות עושרו הרוחני המגוון. והפלא הגדול הוא על רבי יהודה הלוי, כיצר משורר גדול כמוהו יכול היה להתגבר על הרוח הפיוטית הנישאת מעל ומעבר לקצבי-דברים, ולכתוב ספר כל-כך מסודר כספר "הכוזרי".

מין הרב זצ"ל לא יכול היה לצמצם את רוחו בסדרי-משנה, לא יכול היה לסדר את משנתו כמו רבי יהודה הלוי, ונשארה עבודה זו לנו, לסדר את משנתו פרקים-פרקים, חוליות-חוליות. בחלק קטן, היתה זו הזכות שנפלה בגורלי, שהרגשתי שכשם שהיה קשה לי להיכנס לפנים, עד שהצלחתי לצרף חלקי רעיון לפרק אחד, הרי גם אחרים – ובייחוד צעירים – נתקלים בקושי זה בבואם לעיין בספרי הרב, וכיון שעמד לפני הצורך לקרב את

7. מובא בהקדמה למשנת-הרב סעף ב וכן בספר בשדה-הראיה עמודים 395-394.

8. ראה דברי הרב באגרת רטז: "במה שנוגע לעצמי, אוכל להודות שאינני בעל סגנון של הסברה כראוי. מכל-מקום בכללות אומר, שאינני מקנא בבעלי-הגילוי, שהם מבטאים את הכל בבירור. בהרבה מקומות ישנם ענינים גדולים כאלה, שרק אם נמער אותם, אם נשטש את צורתם, עד שיהיו קטנים כל-כך, כמו שקטן הוא הדיבור שלנו לעומת תעופת המחשבה, או אנו יכולים לבטאם בבירור. אבל כל זמן שנהדור אל פנימיות הנשמה, שבתוך הדברים, ונשתוקק לענינים בעצם גבהם, כשום אופן לא נוכל לברר את הכל, ולא נמצא בקרבנו שום נסיה לחלוק על 'הכונה האלהית' (פתיחה למורה-נבוכים), ששמה את הדברים הנשגבים עלומים בטבע, 'עלמא מתקיימא ברזא' (והר נשא קח... ולפעמים תכופות מאוד נוכל להרגיש, כי מי שבא לגלות את הכל, נותן לנו בזה תעודה נאמנה על עניות רוחו... אני חפץ להציק רוח (ראה ישעיה מד; ג), ואיני מקפיד כל-כך על הקיצוץ החיצוני, במקום שהדבר קשה לי".

ובאגרת שמו: "אני סומך עצמי על 'עת לעשות לך' (עיין סוף ברכות) לדרוש בפומבי במעשה-בראשית. על-פי מה שקלט רוחי מרוח ד' אשר על יראיו הבאים הסודו, ולהלביש הענינים בצורה ספרותית כמה דאפשר, כדי שהמעמיקים המיוחדים, שנטייתם המיסתית חזקה היא, והם גם הם נמעדו מאורח חיים אשר באור עולם האצור באור תורת ד', יבואו ויראו כמה גבהו ארחות המחשבה-הישראלית בחוג החבוי הזה. אבל לתן אלה הרעיונות בצורה לנמי 'פופולרית', לעשותם מוכשרים לטפולו של כל שוגה המתמר לחכם לב, – עד כדי הרשאה כזאת לא באתי עדיין".

מדריכי "בני-עקיבא" לעניין, התגייסתי ונכנסתי לעבודת הסידור. ליקטתי קטעים קטעים לא-ארוכים, כי נוכחתי לדעת שבה במידה שהם קצרים, קטנים ומצומצמים. יקל הרבר על ההבנה, על הקליטה.

והנה עזר הקדוש-ברוך-הוא עזר לכולנו, ומכובדינו המהדירים שיחיו, ראו צורך להרחיב את הדברים, והם הוסיפו עוד קטעים חשובים מאד מתוך ספרי הרב שהופיעו מאז ועד היום. אכן, הם עמדו לפני בעיא קשה, בעיית התנגשות עם הרצון הטוב, הרצון להגדיל ולהוסיף עוד ועוד, להעניק לנו רוב-טובה, ולא קל היה להם להתמודד עם זה.

ב"עולת-ראי"ה"<sup>9</sup> מסביר הרב זצ"ל, שהמשאלה "וכוף את יצרנו להשתעבר לך", מתכוונת לא ליצר-הרע, אלא ליצר-הטוב. ובנדון דידן, היצר-הטוב אמר להם להכניס עוד פיסקא ועוד פיסקא, ובמקצת "נכשלו" ושמעו בקולו והוסיפו גם כמה דברים ארוכים. אולם הקדוש-ברוך-הוא יסלח להם על העושר שהעשירו אותנו, כי עכשיו – היינו בדור הזה – שישנה מוכנות להקשיב לדברי הרב, ויש רבים המעוניינים ללמוד משנתו, כבר לא תזיק האריכות, עכשיו יודו להם רבים על הדברים הנוספים, על ההרחבה של פרקי "משנת-הרב".

ועל הכל : על התוספות ועל הכותרות, על הניקוד ועל ההדפסה, על האותיות המאירות – עינים ועל הכריכה הנהדרה, על כל זאת אנחנו חייבים תודה וברכה למהדירים היקרים על עבודתם המסורה הנפלאה, המציגה בצורה יפה ביותר את רוממות מחשבתו של הרב, והיא יוצרת אצל כל מעיין, גישה של הדרת כבוד ויקר.

\*

רבי ישראל סלנטר ז"ל לא רצה לעסוק בלימוד קבלה, כי-אם ללמוד וללמד סדרי תיקון-המידות, תיקון תקלות שנתקלים בהם יום-יום בעולמנו. כיצד נזהרים מקנאה ומשנאה ומרדיפה אחר הכבוד, כיצד מחשבים צדדי מעשי יום-יום שלא תהא בהן פגיעה בדברים שבין-אדם-לחברו. לדעתו של רבי ישראל היתה זו חובתו בעולמו.

אולם תלמידי תלמידי, כבר נהגו אחרת ; הסבא מסלבורקה ז"ל הרחיב את העיין ב"גדלות האדם", כי ככל שמכירים בגודל חי האדם, ככל שהאדם מתרומם ומתעלה מעל לדברים הקטנים, מעל לשיגרא היומיומית, משתחרר הוא מה"חשבונות" אשר "בקשו בני האדם", מגיע לישרות המקורית – "אשר עשה האלקים את-האדם ישר"<sup>10</sup>.

9. חלק ראשון עמוד עט.

10. קהלת ז ; כט

כשאדם-מישראל מצליח להחדיר בתוכו רעיונות גדולים, כל העיוותים מתיישרים והולכים, כי מסתכל הוא על המציאות מלמעלה. "ותשאני רוח – ואשמע"<sup>11</sup> – כשמתנשאים אל-על, שומעים דברים נעלים, שמיעה דלעילא שיוצרת גישה שונה לגמרי. כשעוסקים בגדלות מתחילים להסתכל על כל הקטנות בעיניים לגמרי אחרות.

אכן משנתו של הרב היא מעל ומעבר לגדלות האדם: "הבו גדל לאלקיננו"<sup>12</sup> – מעל לגודל אדם צריך להתרומם לגודל יוצר-האדם. לרום עולם ופלאי יצירתו, לשגב תורה ומצוות, לרוממות כנסת-ישראל וקדושת ארצו – זו תורתו הגדולה והרחבה, העמוקה והרוממה של הרב.

כשמתלכטים ומחפשים דרכים איך לקרב לכבות ליהדות, איך להתמודד עם העולם החמדני, איך להאבק עם כל הפיתויים של העולם-הזוה, הרי הדרך הסלולה במשנת הרב היא – "הבו גודל". אל תלכו בקטנות אלא בגדולות, במרחבי רעיונות, בעושר רוח, ברוב רוממות, זו הדרך – לכו בה! "רוממו ד' אלקינו"<sup>13</sup>, רוממו והתרוממו, עלו והתעלו!

## ד

אני מרגיש אושר רב להיפגש כאן אתכם, עם ממשיכי דרכו של שבט "איתנים", ועם אחד המיוחדים שבשבט "איתנים", עם הרב זלמן מלמד שליט"א, ראש-הישיבה ומייסדה, ומרא-דאתרא. רבות ההרגשות של אבא-סבא, כשהוא נהנה למראה נכדיו הצעירים-הנחמדים. וזאת מרגיש מי שערך את קיצור "משנת-הרב", כשאחרי חמישים ושש שנה, הוא רואה לפניו ציבור רענן כזה שכל-כך מעוניין להמשיך וללמוד את תורת הרב, את משנת הרב למרחביה. כמה זה מרחיב את הדעת, כמה זה מחזק את האמונה ומעורר את התקווה שהמעגל יתרחב וילך והציבור יגדל ויאמץ, ויביא ברכה מרובה לעולמו של ישראל.

לפני כמה עשרות שנים, כשנאלצתי לצאת לאמריקה למען חזק את הישיבות שלנו ופיתוחן, וכבר היו לנו אז שש-עשרה ישיבות בני-עקיבא, נתכבדתי בשיעור-הלכה כבורו-פארק, ורבה של קהילת "שומרי-אמונה", הרב יצחק צבי וואהלברג ז"ל, קידם את פני בברכה, כמקובל שם, והנה בין יתר דבריו השמיע הגדרה מעניינת: "כבר חוברו כמה ספרים טובים על הרב קוק, אבל הספר הטוב ביותר הן שש-עשרה ישיבות בני-עקיבא!"<sup>14</sup>

11. יחזקאל ג; יב

12. דברים לב; ג ועיין בכשדה-הרא"ה עמוד 131 ואילך.

13. תהלים צט; ה, ט

14. מובא בכשדה-הרא"ה עמודים 561–580.

אינני רוצה לחלוק על דברי אותו רב יקר ז"ל, אולם נראה לי ששיבת-האם של ישיבת בית-אל, ישיבת "מרכז-הרב" המשגשגת, ברוך ד', היא ספר טוב עוד יותר. וברוך ד' שמאז נוספה כמות כפולה של ישיבות בני-עקיבא, וזכינו לקומה שנייה – ישיבות-ההסדר, אף גם לקומה השלישית – כוללי-האברכים של ישיבות-ההסדר. אכן, ספרים טובים לפנינו, וביתר דיוק פרקים נהדרים נוספים באותו הספר עצמו – "זה ספר תולדות אדם", האדם הגדול בענקים, מרן הרב זצ"ל.

הייחוד שבכל הציבור התורני הזה, הוא, שיודע הוא להתמודד עם בעיות הזמן, שעומד הוא זקוף-קומה בכבוד באשר הוא שם. ישרי-הלב שבאותו ציבור שנקרא "חרדי", בעלי-הנפש שבהם, מודים עתה – אם כי לא בקול רם – כי "אכן יש ד' במקום הזה", כי ישנה כאן אהבת-תורה, כי ישנה כאן יראת-שמים, ועל כל אלה עוז אמונה – אשרינו שזכינו לכך.

חזקו, ואמצו, חזקו והתחזקו ! המשיכו ללמוד את ספרי הרב, העמיקו במשנתו, באורותיו נראה אור. האורות הללו, הנרות הללו, קודש הם. גשתמש בהם ונלך לאורם לאורך ימים ושנים, עד שנזכה לגאולה השלמה, לאור ד' וישעו, לאור החדש אשר על ציון יאיר.